

GITTEGYLET ÉS SORSTRAGÉDIA

Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk

1.

Kezdetben vala a „grundegylet”. Reményteljes kapitányok, főhadnagyok és hadnagyok kedélyesen szalutáltak egymásnak minden délután. Közlegény, fájdalom, csak egy volt, úgyhogy neki parancsoltak, és őt egzecírozatták folyamatosan. Általában véve minden munkát Nemecek Ernő végzett, az erődöket is ő építette (igaz, ebben Csónakos segített neki): „És Nemecek boldogan engedelmeskedett mindenkinek. Olyan fiúk is vannak, akiknek öröm az: szépen engedelmeskedni. De a legtöbb fiú mégis parancsolni szeret. Ilyenek az emberek. És ezért volt természetes dolog az, hogy a grundon mindenki tiszt volt, csak éppen Nemecek volt a közlegény” (24.).¹ Szombatonként összeült a törvényszék, és a remek tiszték mindig Nemeceket ítélték el (30.). Így éltek ők bajtársiasságban, egymást megbecsülve, a hatalom sáncain (erődein) belül.

A grundot az elnökválasztás délutánján ismerjük meg. Előzőleg valaki nyitva hagyta a bejáratot, pedig az a leg súlyosabb törvényszegések közé tartozik. Kiderül, hogy maga Boka kapitány felejtette el bereteszelni az ajtót. Boka – önbüntetésként – beírta magát a fekete noteszbe, de rámutat, hogy árulkodni sem helyes, úgyhogy beírta a noteszbe Kolnayt is, aki a szabálytalanságot felfedte. Aztán minden megy tovább, de kicsivel később Nemecekből kitor a keserűség, felismeri, hogy a büntetések közül csak azok számítanak, amelyeket reá szabnak ki, mégpedig azért, hogy őt szolgátságban tartsák. A nemes lelkű Boka erre Nemeceket „pocoknak” nevezi, és a tiszték példájának követését ajánlja: „Ha jól viseled magad, és kitünteted magad, májusban még tiszt lehet belőled. Most egyelőre megmaradsz közlegénynek.” Azt ugyan nem tudjuk meg, hogy a tiszték mivel tüntették ki magukat korábban, de Boka – aki okos fiú volt (ez többször elhangzik) – megoldotta a válságot, a többiek pedig helyeselnek, „mert ha Nemecek is tisztté lett volna a mai napon, igazán nem ért volna az egész semmit. Nem lett volna kinek parancsolni” (33.).

Az elnökválasztás menetét Kolnay és Barabás vetélkedése is megakasztja. Vitájukba, hogy tudniillik kinek zsírosabb a kalapja, Kendét és Cselét is bevonják. Molnár kedvenc eljárása az ellenpontozás, szívesen mutatja meg a kontrasztot az egyazon történet-szállhoz tartozó nagyszerű és alantas elemek között. A szavazócédulák begyűjtése közben Kolnay és Barabás elégtétellel konstatálják, hogy Csele kalapja is zsíros. Azután nagy a lelkesedés, teli torokból kiáltják: „Éljen a grund!” – mintha azt kiáltották volna, hogy »Éljen a haza!«, és felrepülnek a zsíros kalapok. Aztán mindenki szívvel-lélekkel kiáltja, hogy „Elmegyünk!” – tudniillik testületileg a Fűvészkertbe, de hogy ott mit is kellene tenniük, azt senki nem tudja. Hátul egy borízú hang, a tóté is kiáltja: „Elmegyung!” Közben Nemeceket ugráltatják; Kolnay és Kende további zsírpróbákat végeznek, és határozottan a tót kalapja bizonyul a legzsírosabbnak (36.).

Talán így is érezhető e jelenetek már-már szétszalazhatatlan, de mégis ott lévő klasszikus ironiája. Molnár többet tud, mint amennyit mond. A narráció többnyire a kamasz fiúk gondolatvilágán belül marad. Molnár persze csak színleli a naivitást, szövege azonban

¹ A főszövegben található zárójeles oldalszámok *A Pál utcai fiúk* 21. kiadására utalnak (Budapest, Móra, 1977).

többletjelentést hordoz a felnőtt olvasók számára. Kifigurázza a kamaszokat, akiknek a fejében lényeges és lényegtelen, „szent” és profán vonatkozások egyenlő fontossággal jelennek meg, és akik a felnőttek világából csak a formákat veszik át, de a dolgok valódi rendeltetését, szimbolikus tartalmát nem ismerik. Jól példázza mindezt az Áts Feri által elvitt zászló esete; mivel időközben elfogyott a zászlókészítéshez használt zöld szövet, Boka egy pillanat alatt dönt: „Ezentúl piros-fehér lesz a színünk” (28.).

A grund önmagában nagyszerű dolog: a szabadság és a bátrak hona.² A szakirodalom azonban kevesebb figyelmet fordított arra, hogy Molnár eleinte meglehetősen kritikusan viszonyul a grundon uralkodó szellemiséghez, és később is jelzi az eszmény és a megvalósulás közötti nagy különbségeket. A regény ekként a felnőtt világ fonákságaira is rámutat, azaz a „grundegylet” története társadalmi mini-szatíráként is olvasható: parádézni, szalutálgatni jó – dolgozni nem jó. Vagy például Janó alakjánál maradvra: a tót – akinek nincs szavazati joga – az elnökválasztás délutánján vigyorogva utánozza a fiúkat, a lelkesedésüket, a „hazafiasságukat”. Ám két nappal később szivarért és osztrák–magyar forintért simán megígéri Gerébnek, hogy ki fogja kergetni a Pál utcaikat a grundról – és az olvasó kényelmetlenül szembesül korábbi naivitásával.

2.

A regény IV. fejezetéig az ironikus, satirikus modalitás kerül előtérbe, a komikum változatos műfajokban jelentkezik. Mindez talán összefügg azzal is, hogy a történet még meglehetősen szétartó, mintha Molnár nem egészen tudná, miként is haladjon előre.

Ha az I. fejezet törökmézes epizódjából kiemeljük a Cselére, Gerébre, illetve Bokára vonatkozó mondatokat, hírlapi színes tudósítást, kroit kapunk, amely egy törökmézáros megélhetésért való küzdelmein keresztül a világkereskedelem fő szabályait is elmondja. A szöveg gyerekek számára inkább ismeretterjesztésként hat, illetve Boka belépésével tanmesévé alakul át: miként simíthatjuk el szép szóval, tárgyalással a konfliktusokat.

A felnőtt azonban észreveheti, hogy Boka a békítő közbelépéssel semmit nem old meg. Ha úgy vesszük, Cselének nagyobb „igazsága” van, amikor a törökmézáros szemérmelen árdragítására a kalapját akarja odavágni a pultra (megelőzőleg „Geréb, mint az ördög, suttogta fülebe a csábítás igéit”, 12.). Az árus visszaél piaci monopolhelyzetével, a hatóság (a tanári kar) tudja, mi történik, fenyegetőzik, de nem avatkozik közbe. Pedig a törökmézáros részben élelmiszeripari hulladékot árul: „egy krajcár az úgynevezett diákabrak is, mely apró staniclikba van osztva, s mely a legízletesebb keverékek egyike. Van ebben mogyoró, mazsola, malagaszőlő, cukordarabka, mandula, utcai szemét, szentjánoskenyér-törmelék és légy. Egy krajcárért a diákabrak felöleli a gyáripar, a növény- és állatvilág igen sok termékét” (11.).

Molnár itt is továbbfejleszti az alapötletet. Az olasz – miután a retorzió elmaradt – már azt fontolgatja, hogy akár három krajcár is lehetne az egységár. Molnár a komikus fokozás³ jól ismert eszközához folyamodik, és nem hiányzik a *slusszpoén* sem, hiszen a törökmézáros vigyorogva mondja: „Hát most drágább, hát most kevesebb”, és nekivadulva darabolja a cukormasszát, „mintha valami mesebeli középkori, óriási hóhér lett volna, aki apró, mogyorófejű emberkének csapkodja le a fejüket egy kis arasznyi bárdal. Szinte vérengzett a törökmézben” (14.). Mindez kabarékonferansz zárata is lehetne.

² Vécsei Irén: *Molnár Ferenc*, Budapest, Gondolat, 1966, 36–38.; Vargha Kálmán: A Pál utcai fiúk. Egy remekmű születésének hatvanadik évfordulójára, *Látóhatár*, 1968/1–2, 188.; Munkácsy László: *Munkafüzet*, in: Molnár Ferenc: *A Pál utcai fiúk*, s. a. r., jegyz. Veres András, Budapest, Ikon, 1994, 11–45. (Matúra Olvasónapló); Erdődy Edit: *Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk*, Budapest, Akkord, 2005, 31–32. (Talentum Műelemzések).

³ Szalay Károly: *Komikum, satíra, humor*, Budapest, Kossuth, 1983, 15.

A III. fejezet fűvészkerti látogatása helyzetkomikumban különlegesen gazdag. A titkos küldetésben részt vevő Nemecek be akar csengetni a kapun, később pedig bevilágítja az üvegházat. Mindez a fiú személyiségébe beépült szolgálatkészségből is fakadhat, ő otthon, a szüleitől is ezt látta. Szatirikusnak (már-már burleszknek) mondható, hogy Boka elnököt elébb Csónakos és Nemecek fontoskodva beemelik a kertbe, majd gond nélkül ők is átmásznak a palánkon. A Fűvészkert felderítése során alkalmazni akarnak mindent, amit az indiánregényekből tanultak, még ha ezzel túlbonyolítják is a dolgokat. Amikor a jó indiánok szétnéznek a dombról, Boka kicsomagolja a papirosból Csele nővérenek kis színházi látszövét, bár szabad szemmel is majdnem ugyanannyit látnak. Rendkívüli körülményességgel veszik használatba a csónakot, hosszas előkészületek után jutnak el a szigetre, amely egyébiránt négy-öt evezőcsapással elérhető. Nemecek részéről komikus hibának minősül, amikor egy nádszálba kapaszkodva belecsúszik a tóba – ám ha száz évvel ezelőtt egy regénybeli gyerek márciusi hideg estén meghűlt, sejthető volt a szomorú következmény.

3.

Kezdetben vala a gittegylet. *A Pál utcai fiúk* közvetlen szövegelőzményeiből minden bizonnyal a legkorábbi *A gittegylet* című jelenet, amely már 1904 őszén olvasható volt,⁴ majd bekerült Molnár 1905-ös *Gyerekek* című füzetébe is.⁵ Az író *A gittegylet*ből párbeszédés prózát alkotott, és beillesztette azt a regény IV. fejezetébe. Molnár fontos dramaturgiai változtatásokat vitt végbe: eltüntette Bokát a gittegyletből, a szerepét Kolnay vette át; a kihallgatás után – eredetileg – Csele látta el a többieket új munícióval, a regényben ez a feladat Nemeceknek jut.

*A Pál utcai fiúk*ban a komikus elemek itt kerülnek utoljára túlsúlyba. Tulajdonképpen kabarétréfát olvasunk, amelynek szervezőelve, hogy a kiindulópont önmagában irracionális, majd a kibontakozás, a gittegylet működésének felderítése során ugyan racionálisan haladunk előre, de még távolabb kerülünk a normalitástól. Egyleti tagdíjat azért szednek, „csak hogy be legyen fizetve a tagdíj” (70.). Elnök is van, de nem egyértelmű, hogy jó-e elnöknek lenni (vö. rendszeres gittrágás) – Weisz, ugye, *pityerelve* vallja be, hogy most ő az elnök (67.). A gittegylet bizonyos tekintetben a grund szövetségének travesztíája. A zászlót itt is Csele nővére varrta, és a színek megegyeznek a grund (eredeti) színeivel, csak fordított sorrendben. És ha zászló van, hát árulónak is lennie kell: a gittegylet árulója precízen dolgozik, pontos névsort ad le Rác tanár úrnak, és kilétére sem derül fény.

A gittegylet működésével kapcsolatban azonban a legfontosabb a *miért* kérdése. Szembesülünk a rejtéllyel: vajon mi vezet arra normálisnak látszó gyerekeket, hogy éppen gittgyűjtés céljából lépjenek szövetségre.⁶ A klasszikus gitt ugyanis finomra őrlött krétaborból, mézskőből és lenolajkencéből áll, vagyis rágása lázat és hasmenést okoz. Gittet tehát lehet rágni, de nem érdemes.

A gittegylet ürügyén megfogalmazódik az a kérdés is, hogy vajon mi készíti a *felnötteket* az egyletezésre.

Nos, a (gitt)egylet valódi célja a sokszor már-már *irracionális, értelmetlen és öngerjesztő lopás*. A lopás az egyleti (társadalmi) elfogadottság fokmérője. És mindez – természetesen – szabadságharcos retorikával körítve: „Esküszünk, hogy rabok tovább [!] nem leszünk!” – olvasható a gittegylet zászlaján (72.). Lopják a gittet a kocsiablakokból, az iskolából, a

⁴ Molnár Ferenc: *A gittegylet*, *Pesti Napló*, 1904. november 30., 1–3.

⁵ Molnár Ferenc: *Gyerekek*, Budapest, Franklin, 1905, 3–10.

⁶ Az Arcanum Digitális Tudománytár adatbázisa alapján nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy a gittegylet kifejezést Molnár találta ki – elterjedéséhez hozzájárult, hogy *A gittegylet* iskolai, illetve műkedvelő előadások kedvenc darabjává vált.

madárfürdőkádból, sőt Richter okmánybélyeget lop az apjától. Richter önmentő monológja csodálatos:

– Hát mert én elloptam a papától a bélyeget, és aztán félttem, és az egylet adott nekem egy koronát, és én vettem rajta egy másik bélyeget, és visszaloptam az íróasztalra. És a papa rajtakapott, nem amikor loptam, hanem amikor visszatettem, és a nyakam közé sózott érte...⁷ – A tanár egy szigorú pillantására kijavította: – ... megvert érte, és külön még megpofozott, mert visszatettem, és kérdezte, hogy hol loptam, és én nem akartam megmondani, mert akkor még megint külön megpofozott volna, hát azt mondtam, hogy a Kolnaytól kaptam, és ő akkor azt mondta, hogy „Tüstént vidd vissza a Kolnaynak, mert az bizonyára valahol lopta.” (71.)

Molnár bohózáti elemet alkalmaz: Richtert kétszer fenyítik meg, egyrészt, mert az apja dolgaihoz nyúlt, másrészt, mert helyrehozná a tévedését. Ugyanakkor fontos tanulságai vannak ennek a történeteszálnak. Richter egy pillanattal sem gondolja, hogy az apja elhinné, ő másodjára már nem lopta a bélyeget. Valóban, dr. Richter Ernő köz- és váltóügyszakos nemcsak a saját gyerekét tartja megrögzött tolvajnak, de Kolnay doktor fiát is. Ugyanakkor a pedagógiai üzenet sem szokványos: nem a lopás az igazi baj, hanem a lebukás, ám olyankor tilos a beismerés – hiszen az igazságot senki nem hinné el –, a sorozatos hazugságokból fakadó esetleges lelkiismeret-furdalás pedig leküzdendő.⁸

4.

A regénybeli vidám hangulat elkomorulása Geréb árulásával kapcsolható össze; úgy is mondhatnánk, hogy az árulás egy másik, komolyabb történeteszálat indít el. Nemecek átalakulása is a fűvészkerti látogatással, illetve Geréb lelepleződésével kezdődik el:

Ott állott, csuromvíz ruhában, nagyra nyitott szemmel nézve a tűzfény körül ülő vörösingeseket s köztük az árulót. Annyira fájt a szíve, hogy mikor Geréb szájából elhangzott az „igen”, mely azt jelentette, hogy Geréb hajlandó elárulni a grundot, sírva fakadt. Megölelte Boka nyakát, csöndesen zokogott, és csak azt mondogatta:

– Elnök úr... elnök úr... elnök úr...

Boka szelíden eltolta magától:

– Most nem érünk semmit a sírással. (54–55.)

Nemecek kezdetben amolyan szerencsétlen flótásként tűnik fel, aki kompenzálni akarja a kicsiségét, testi gyengeségeit és érzelmességét: érdemeket akar szerezni az előléptetéshez, dicsőségről ábrándozik (76.). Abban reménykedik, hogy egyszer majd *egyenlő lesz* a többiekkel. A fűvészkerti kalandot követően megtalálja a neki való szerepet: az iskolában már másnap jelentőségteljesen viselkedik, titokzatoskodik, a többiek pedig érzik, hogy Nemecekből hamarosan tiszt lesz (63–64.). Eztán kihallgatja Geréb megvesztegetési kísérletét a kunyhó tetejéről, ami önmagában is méltánylandó haditett. Nemecek azonban ahelyett, hogy reputációjával törődne, egyenesen Bokához rohan, hogy tájékoztassa a vesztélyről (ekkor írják be kisbetűvel a nevét a gittegyleti füzetbe). A két nappal későbbi fűvészkerti kémkedés pedig egyenesen vakmerőség. Nemeceknek elég nappal kihallgatnia a vörösingesek tanácskozását, ám – magasrendű morális eszményei jegyében – *színre lép*,

⁷ Eredetileg a „meghírigelt” szó váltotta ki a tanár helytelenítését (Molnár, *A Gittegylet*, i. m., 2.).

⁸ Ugyanez a tanulság kiélezettebb helyzetben mutatkozik meg Molnár *Két krajcárért füge* című, 1902-ben írt társcanovellájában, amely szintén *A Pál utcai fiúk* előzményének tekinthető (Uő., *Gyerekek*, i. m., 24–32.).

és nagy beszédet tart a szigeti fa alatt. Ezzel a tragédia hősök egy bizonyos típusára jellemző *túlzás* vétségét követi el. Talán azt hiszi, hogy moralizálással meg lehet oldani tisztán érdekekre épülő konfliktusokat. Nemecek megalázásával Áts Feri lealjasul, hiszen egy ellenállásra képtelen gyerekek szemben demonstrálja a hatalmát. Ugyanakkor Nemecek testi valójában megalázhatják, ám az általa hordozott értékek érintetlenek maradnak, fűrdetése nem kelt komikus hatást.

A tragédiához vezető utat vizsgálva nem tekinthetünk el Boka felelősségétől sem. Boka okos fiú, azonban meglehetősen hiú és bizonyos tekintetben korlátolt is. Az elnökválasztáskor rosszul esik neki az ellenzavaratok, nem tudja elképzelni, hogy másoknak is lehetnek hatalmi ambíciói. Boka ugyanakkor felelőtlen is, hiszen amikor Nemecek a Fűvészkertben belecsúszik a vízbe, és vacog a foga (52.), egy *intelligens* elnök felfüggesztené az akciót, és hazakísérné pórul járt barátját. Boka azonban teljesen belelovalja magát küldetésükbe, miként később is, tábornoki szerepébe (Napoleon példája lebeg szeme előtt). Űgyesen befolyásolja a közhangulatot, és katonáinak a vezér iránti rajongása őszintének látszik. Ennek azonban ára van, hiszen a Nemecekért ért újabb keletű méltánytalanságok orvoslását Boka a „háború” utánra halasztja, vagyis az érzelmileg hozzá legközelebb álló fiú becsületét feláldozza önnön „politikusi” népszerűségéért (108.). Másfelől Bokának észre kellene vennie Nemecek fanatizálódását. Boka megesketi a grundbélieket, és kétszer is „becstelen szösze-gőnek” mondja azt, aki a harc elől megfutamodna (100., 114.) – nyilvánvaló, hogy Nemecek, akit hadsegédjének is kinevez, beteg is meg fog jelenni.

A grundért vívott háborút Boka – a többi fiúhoz hasonlóan – nagyszerű, felemelő doglogként képzeli el. A valódi háborúkról is romantikus elképzeléseik vannak, a „csaták hevérol” ábrándoznak (111.). A harcról mindenekelőtt a győzelem és a dicsőség jut eszükbe, a meghasonlásra, a fájdalomra és a halottakra nem gondolnak. Bokát kivéve nem nagyon vannak kétségeik a győzelmet illetően, másrészt fel sem merül bennük, hogy a vörösingesekkel való összecsapásnak tragikus következményei is lehetnek. Pedig a felnőtt felügyelet nélkül hagyott gyerekcsoport ön- és közveszélyes.

Nemecek mellett a regény másik drámai karaktere Geréb, ő szintén egyéni utat jár be: árulástörténete lélektani szempontból talán még Nemecek tragédiájánál is bonyolultabb – és homályosabb is.

A Geréb beszélő név: a korabeli értelmező szótárak szerint jelentése – többek között –: tologató az ajtón, illetve a működés folyamatát gátló nehézség, akadály.⁹ Geréb uralkodó tulajdonsága a praktikum. Mindig oda áll, ahol elképzeléseinek valóra váltása reálisabbnak tűnik. Ne feledjük, hogy Geréb már az *einstand*ról való beszámoló után kijelenti: „Ezt nem lehet tovább tűrni! Én már régen mondom, hogy kell valamit csinálni, de Boka mindig savanyú pofákat vág. Ha nem csinálunk semmit, még meg is vernek bennünket” (17.). A Pál utcaiakkal szemben elkövetett árulásának és későbbi visszakerékedésének nincs különösebb ideológiája. A vörösingesek szervezettebbek, erősebbek, tehát hozzájuk csatlakozik. És különben is, ő úgy tudja, hogy a vörösingesek gazdag fiúk (legalábbis ezzel hitegeti Janót, 79.). Geréb már kezdetben is tud valamit a felnőtt viszonylatokról. Felismeri, hogy amíg Boka a Pál utcaiak közé tartozik, „őbelőle itt nem lehet semmi. Féltékeny volt Bokára” (39.).

Geréb visszatérésének indoklásában is erős a praktikus szempont. Amikor a vörösingeseknél kitelik a becsülete – ez csak szófordulat, hiszen nem tudjuk meg, igazából miért kell távoznia (vö. 86–87., 94.) –, visszakerékedik a Pál utcaiakhoz. Geréb rossz lelkiállapotban van, nyilván szembesül azzal, hogy az árulás összezavarja a személyiséget (legalábbis eleinte), ez *talán* megrémíti. És meglepetésként éri a pszichikai hadviselés: a gorombáskodásra vagy a „kikergetésre” felkészült, ám Boka „csöndes szomorúsága” kizökkenti a szerepből (110.).

⁹ Lásd például *A magyar nyelv teljes szótára... I.*, szerk. Ballagi Mór, Pest, Heckenast, 1873, 455.

Ugyanakkor Geréb minden bizonnyal az apja miatt kérezkedik vissza a Pál utcaiak közé. Ezt ugyan nem árulja el a sikertelen békülési kísérlet végén, de csakis erre utalhat, mondván: „szavamat adom nektek, hogy nem azért jöttem ide, mert a vörösingések meggyűlöltek. Más oka volt ennek. [...] Azt nem mondom meg. Talán megtudod. De jaj nekem, ha ezt te megtudod...” Persze vetít is, és rejtélyeskedik. Nem teljesen konzekvensek az egymásra következő jelenetek, de Geréb apjának feltűnése és az általa tanúsított kérlelhetetlenség mégis inkább az apától való félelmet helyezi előtérbe.

Geréb apjának belépésével egy másik dimenzió jelenik meg a gyerekvilágban, és ez arra figyelmeztet, hogy nem lehetünk mindig következetesek, egy látszólag egyértelmű esetben is többféle szempontot kell mérlegelni. Például megelőzendő egy apa-fiú viszony, egy család belső békéjének tönkretétele. Nincs ötletem arra vonatkozóan, mit mondhatna Boka Geréb apjának mániákusan ismételt kérdésére („Áruló-e a fiam, vagy nem?”), de Molnár a legalkalmasabb dramaturgiai fogáshoz folyamodik: Geréb a véletlennek köszönheti megmenekülését. Boka ugyanis nem jut szóhoz, Nemecek pedig már félrebeszél, ekként menti fel Gerébet az árulás vádjá alól (118.). Persze, ha Geréb apja nem csak a fia becsületbeli ügyével volna elfoglalva – igaz, egy apa mivel mással legyen elfoglalva? –, észre kellene vennie Nemecek súlyos állapotát, és azonnal orvoshoz kellene vitetnie. De őt valószínűleg nem is a fia ügye érdekli, hanem saját maga.

Geréb aztán elkövet még egy – ezúttal levélbeli – esküszegést, most a vörösingések haditervét árulja el: és számára minden jóra fordul. A fiúk visszafogadják az árulót, aki, ha rendesen viselkedik, még a rangját is visszakaphatja.

Miközben Nemecek neve még mindig kisbetűvel szerepel a gittegyleti könyvben.

6.

Molnár nagyszabású finálét teremt Nemecek haldoklásához. Molnár több jelenetet is írt haldokló, illetve az elmúlással szembesülő gyerekekről: esendő és szeretetre méltó figurákról, akik bizonyos részleteket sejtene, de nem tudják felfogni, mit jelent meghalni.¹⁰

Nemecek haláltusájában mintegy összefoglalásul felidéződnek a „nagy háború” jelentőségeltjes momentumai, ugyanakkor írásban mindez hosszú, morbid, riasztó – és színpadias. Nyilvánvaló a kimódoltság: Nemecek abban a pillanatban hunyja le végleg a szemét, amikor Weisz megmutatná neki a bocsánatkérésről tanuskodó egyleti dokumentumot.

A fiút nem tudja megmenteni Boka érzelmes barátsága, a vörösingések megbecsülése, a gittegylet – megtért – teljes vezérkara. És mindenekelőtt az anyja és az apja szeretete... Nemecek halála erősen programszerű, a meghúléssal nyilván minden eldöntött. Ez a Molnárnál oly sokszor visszatérő kegyetlen szentimentalizmus.

Nemecek tragédiáját értem, de gyerekként sem tudtam elfogadni – és most sem vagyok rá képes. Hiszen Gerébet megmenti az apja önzősége és tekintélye – és Nemecek kegyes hazugsága. A körülmények másféle, véletlenszerű kimenetele.

Ám lehet, hogy Molnár inkább csak fel akarja hívni a figyelmet arra, hogy a cselekedetek nem állnak arányban a következményekkel, és az áldozathozatal olykor semmilyen eredménnyel nem jár.

Talán jobb lenne, ha délutánonként mindenki a latinleckével foglalkozna. Mert latin holnap is lesz, és Rác tanár úr feleltetni fog.

¹⁰ Lásd Molnár Ferenc: Péterke, illetve A gubó, in: *Gyerekek*, i. m., 18–23., 62–68.; A fiúk mind ilyenek, in: *Ketten beszélnek*, Budapest, Franklin, 1909, 91–98.; Két kisfiú beszélget, in: *Szülőfalum, Pest*, Budapest, Szépirodalmi, 1962, 266–271.